

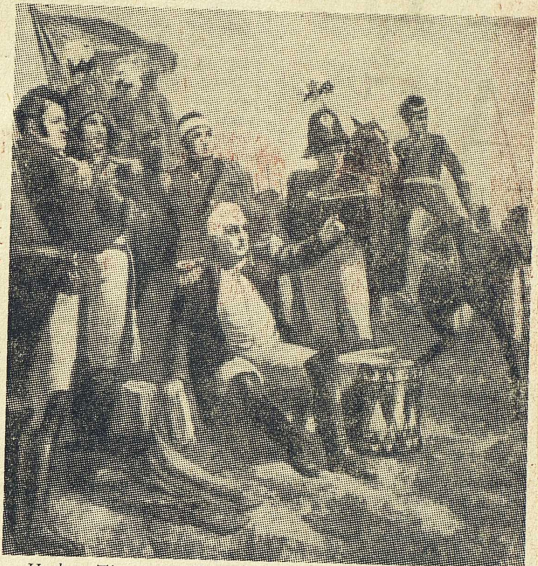
31/19

TOLSTOJS VISION

I **NIONDE DELEN** av "Krig och fred" (svenska översättningen) skildrar Tolstoj krigsrådet vid Drissa, sammankallat inför det napoleonska anfallet 1812. Till deltagarna hörde utom ryssar en rad utlänningar med befattningar inom ryska armén. Det var huvudsakligen dessa utlänningar, tyskar, italienare, fransmän, som yttrade sig. De framförde, särskilt tyskarna, lärda teorier och fullständiga planer, utmärkta av djupsinne och enfald; även en svensk, Gustav Mauritz Armfelt, skymtar bland de begåvade narrarna. Skildringen avbryts av karaktäristiker av de skilda nationerna, en av nyckelpassagera i romanen (i huvudsak utesluten i alla svenska översättningar, även den senaste).

Tyskarna är självsäkra, skriver Tolstoj, "på grundval av en abstrakt idé, av vetenskap, dvs den förmenta insikten om en fullkomlig sanning. Fransmannen brukar vara självsäker, därför att han betraktar sig personligen, både till kropp och själ, som oemotståndligt tjusande för både män och kvinnor. Engelsmannen är självsäker på grund av att han är medborgare i den bäst inrättade staten i världen och därför att han som engelsman alltid vet vad han har att göra och vet att allt vad han som engelsman gör otvivelaktigt är bra. Italienaren är självsäker därför att han är temperamentsfull och lätt glömmer både sig själv och andra. Ryssen är självsäker just därför att han ingenting vet och ingenting önskar veta, eftersom han inte tror att det är möjligt att veta någonting fullständigt. Tysken är värre självsäker än alla andra, envisare och mera motbjudande, därför att han tror sig känna en sanning, en vetenskap, som han själv hittat på men som för honom är en absolut sanning."

Professor von Wright, som citerar satsen om ryssen (dock inte det sista ordet "fullständigt"), betecknar den som ironisk. Det är sannolikt riktigt att formuleringen innehåller en viss ironi och självironi. Men den centrala tanken måste vara den rakt motsatta. Tolstoj prisar genom sin karaktäristik ryssen som den klokaste i nationernas krets. Endast den vise vet att historien "ingenting annat är än mänsklighetens omedvetna gemensamma massliv", att den historieskrivning som finns "innehåller kanske 0,001 procent av vad som verkligen är folkens historia", att teorier och planer är värdelösa därför att man vet så litet. Denna insikt är Tolstojs, men han förutsätter att det ryska folket är, på något omed-

Herbert Tingsten avslutar här sin artikelsvit om Tolstojs "Krig och fred". De föregående artiklarna var införda den 27 och 29 december. — Bilden ovan av furst Kutusov i slaget vid Borodimo är av A Sjepelink och hämtad ur ett nummer av tidskriften Ogonek 1952.

vetet och intuitivt sätt, mera delaktigt av den än andra folk. Därmed blir Tolstojs nationalism — manifesterad också på många andra sätt — till sin kärna identisk med hans antirationalism.

Då jag här använder ordet antirationalism är en distinktion nödvändig. Tolstoj är inte antirationalist i den meningen att han proklamerar (även om han kanske förutsätter) en högre kunskapskälla än förnuftet, han kräver inte att vi till någon guds eller något ideals ära skall avsäga oss bruket av vårt förstånd; det finns intet, eller mycket litet, hos honom av pragmatism, alsobfilosofi eller den kombination av antiintellektualism och mytbildning som varit ett så viktigt drag i senare tids nationalism. Han menar helt enkelt att vårt förnuft inte räcker långt, vare sig i historieskrivningen eller i livet — det blir så mycket utforskadt och okänt kvar. Och han menar att den som åtminstone begriper detta har funnit ett stycke visdom, har tagit det första steget mot visdom.

Från denna utgångspunkt är det emellertid naturligt att betrakta kunskap och lärdom — så starkt och ofrånkomligt begränsade — som värdelösa eller rent av farliga. Då Tolstoj i andra epilogen förklarar "det utbredda boktrve-

främst genom den totalbild som verket i dess helhet förmedlar till läsaren och som författaren aldrig söker precisera, kanske inte velat eller inte kunnat precisera. Jag skall här blott stanna vid vad som synes någorlunda tydligt och tillika väsentligt.

I sin hemliga förbundenhet med det ryska folket vet Kutusov att detta folk kommer att segra. Det skall segra därför att det kämpar för sitt angripna land — men det skälet är inte det huvudsakliga. Ryssarna är överlägsna därför att de är goda, eller åtminstone hyggliga och oskuldsfulla männi-

Den sårade furst Andrej Bolkonskij på slagfältet vid Austerlitz. Illustration av D A Sjarimov i den stora ryska upplagan av "Krig och fred" 1956.

kandet" vara "obildningens starkaste vapen" är han helt konsekvent. Den som läser historien, exempelvis, lär sig att historien är hjältarnas eller idéernas historia, och att bibringas denna villfarelse är värre än att inte lära sig något alls — den falska kunskapen stänger själen för sanningen. Och även den kunskap som utan att vara bedräglig är ofullkomlig blir gärna fattad som en tillräcklig, en uttömmande kunskap, och den formen av illusionism är lika farlig. Den höga bildning som ser sin egen begränsning och därför kan kasta bort halvbildningens teorier, fördomar och högfärd, möter i broderskap den obesudlade okunnigheten. Därmed räcker Tolstoj handen till den ryske bonden och till hans inkarnation, fältmarskalken furst Kutusov.

Då Tolstoj i "Krig och fred" antyder denna uppfattning och utvecklar den i viss riktning sker det osystematiskt, till synes inte alltid i full medvetenhet om innebörden av vad som sägs — ibland i snabbt förbillande reflexioner, någon gång i sammanfattande slutsatser på en sida,

skor, därför att de är enskilda människor och samtidigt delar av den massa som skapar all historia — inte redskap åt en byråkrati, en militär ledning eller "stora" män. De skall segra därför att de i sin visa ovetenhet är likgiltiga för teorier och konventioner, inte vet när de enligt "reglerna" borde känna sig besegrade. De skall segra därför att de instinktivt begriper hur historien formas och genom detta äger en klokhet högre än fiendens bildning och beräkning. De är "kallade", kan det en smula paradoxalt sägas, därför att de omedvetet är anhängare av Tolstojs historiefilosofi.

Här finns en beröringspunkt mellan Tolstojs nationalism och

den ryska nationalism som i våra dagar blomstrar i hägnet av der Hegel—Marxiska metafysiken. Det är förståendet av historiens gång som legitimerar ryssarna, framtidens segrare. Men det behöver knappast understrykas att från Tolstojs utgångspunkt den historiemetafysik som nu är de ryska härskarnas ideologiska trumf måste te sig som en frukt av den västerländska doktrinarismen i dess förhåvelse och kortsynta förnuftsstro.

Kutusov visste, skriver Tolstoj, att stridens utgång bestämdes "varken av överbefälhavarens dispositioner, truppernas ställning, mängden av kanoner eller antalet döda, utan av den ogripbara kraft som kallas andan inom armén". Vid Borodino mötte Frankrike "första gången en fiende vars moraliska styrka var dess egen överlägsen". "Fäktaren som höll på en kamp efter konstens regler — det var den franska armén; hans motståndare som kastade värjan ifrån sig och tog till påken — det var ryssarna. Och människorna som vill förklara allt enligt fäktkonstens regler — det är historikerna som skrivit om dessa händelser." Kutusov "förstod hela krigets väldiga mening", han böjde sig för "folkets vilja", han förklarade "att alla våra manövrer var onödiga, att allt gick av sig självt

bättre än vi kunde önska det..." "Ensam mot den allmänna opinionen" kunde denne man "riktigt tyda dramats nationella innebörd"; "källan till denna ovanliga skarpblick låg i denna nationella känsla som han bar inom sig i all dess renhet och styrka". Vad Tolstoj femtio år efteråt reflekterat klarlade begreppet Kutusov instinktivt redan under skeendet — detta var den ryske marskalkens och det av honom representerade enkla folkets visdom.

Redan det sagda och citerade visar att Tolstoj vid randen av sin negativa och till synes tröstlösa historiefilosofi griper efter en föreställning som — utanför analysen och insikten — skall ge sammanhang, förvisning, mening. Det är vad Isaiah Berlin närmast menar då han skriver att Tolstoj var en räv som ville vara en igelkott; han ville i stället för räven, som "vet många saker", bli igelkotten, som "vet en stor sak". Jag skall inte referera Berlins briljanta, på hela Tolstojgestalten tillämpade resonemang, utan blott stanna vid den vision som nås genom ett hopp från den destruktiva granskningen till tron och profetian. Här synes mig en från Berlin något avvikande, mera tillspetsad tolkning tillämplig.

Tolstoj fann att historien kan förstås blott som allas, massans, de enskilda människornas historia. Men att skildra de stora händelserna enligt denna metod är i grunden omöjligt. Vi kan inte utforska allt, vi kan därför inte genomlysas spelet av orsaker och verkningar, vi vet nästan ingenting. Endast några enskilda människors historia, i någon mån speglade ett märkligt förlopp, kan vi skriva; det är vad Tolstoj gjort. Dessa människor är, som alla, okunniga, tveksamma, sökande. Deras heder ligger, i motsats till de "stora" människors,

denna osäkerhet och i en vag vilja till sanning och godhet. Vad de kan finna är möjligen den bild av helheten som den sårade fursten Andrej ser efter Austerlitz eller den privata och bräckliga lycka som i romanens första epilog hägnar Peter och Natasja. Det högsta de "ledande" kan nå är att, som Kutusov, begripa sin egen intighet och att genom detta begripande och ett slags instinktiv känslighet ana vad som sker och kommer att ske och att i någon mån verka i historiens egen riktning.

Men i en vision som ger romanen dess skimmer förenas insikt, moral och framtidstro. Det är dessa fåkunniga och ödmjuka människor som gör historien och — här är tankehoppet och förhoppningen — till vilkas gagn historien arbetar. Den enskilda godheten skall segra, liksom ryssarna över Napoleon. "Saliga är de saktmodiga, ty de skall besitta jorden." Den resignation som är Peters och Natasjas är inte bara stillhet under ödet, den är inte heller något "trots allt"; utan den bärs upp av en svävande och ändå fast tillförsikt — det är ljus över framtiden för de enskilda och för människorna. Till denna fromma glädje fick Tolstoj aldrig vända tillbaka.

HERBERT TINGSTEN

Dec. 8l. 5k.
 2 ul. 3 m. 2 a

S:a 20